

Skara stiftshistoriska sällskap

Medlemsblad 2013:4 Årgång 21

Boksamlande biskop

Efter det att Skarabiskopen Magnus Haraldsson 1529 flytt från landet fick domprosten Sven Jacobi fullmakt över stiftet 1530. Han hade denna tjänst till 1540 då han tvingades avgå och återgå till tjänsten som domprost.

Jacobi var född någon gång på 1480-talet. Vid inskrivningen vid universitetet i Rostock 1508 uppgav han att han var från Skara stad. 1510 återvände han som magister till Skara. 1523 blev han kansler hos konungen för att 1527 bli utnämnd till domprost i Skara. Han dör 1554 i domprostgården och efterlämnar då ett stort bibliotek på c:a 40 böcker. I bouppteckningen står det "Thette effterschiffne är titeln på alle hans böcker". Sveno Jacobis bibliotek är ett av få kända 1500-tals-

boksamlingar och är därför av stort intresse. Böckerna skingrades men ett flertal finns idag på Kungliga biblioteket. Några av dem är också försedda med Jacobis egenhändigt skrivna kommentarer.

Om denne boksamlande biskop har nu en bok utkommit i vår skriftserie och som du kan läsa mer om inne i bladet.

Ovan avbildade bok från Jacobis bibliotek och är ett exemplar av Petrus Lombardus *Textus Sententiarum*, tryckt i Basel 1507 och förmodligen bunden i Rostock. På knäppena är ägarens namn ingraverat: *Sweno Jacobi Canoic Scarens*. Totalt finns det fyra böcker i Jacobis samling som har hans namn graverade på knäppen.

Asmunds källa

Den 8 april i år gav vi oss iväg till England. Vårt mål var katedralen i Ely och biskop Osmunds grav. Vi, var en grupp församlingsbor bestående av 15 personer från Tvååkers pastorat. Vi nådde också vårt mål och fick i katedralen, i det lilla kapell där biskop Osmund vilar, hålla en andakt. Vi tackade Gud för alla de människor som med risk för sina liv kom till vårt land för att sprida den kristna tron till oss.

Planerna på en resa till Ely hade fötts efter en studiecirkel om biskop Osmunds missionsverk här i bygderna på 1000-talet.

Här i Sibbarps-Dagsås församling lever berättelsen om en kringvandrande biskop från Skara som någon gång under 1000-talet förkunnade evangeliet om Jesus Kristus så att många bybor fick en levande tro på Herren. Drygt 1 km ifrån Sibbarps kyrka, i Gödeby, ligger den källa där biskop Osmund döpte de ortsbor som blivit omvända till Jesus Kristus.

Denna dopkälla har fått sitt namn efter biskop Osmund och kallas därför för Asmunds källa.

Asmunds källa är den mest omtalade källan i Halland. Genom att den omnämns i Sibbarps kyrkas räkenskapsböcker har den aldrig blivit bortglömd. Varje år tog man upp alla pengar som hade offrats i källan och därtill tömdes även offerstocken eller kollektbössan som var fastsatt på en päle vid källan.

Både kyrkvårdar och präst skulle räkna alla pengar och sedan bokföra summan under rubriken "från Asmunds källa." Dessa pengar skulle gå till församlingens fattiga men också till

Sibbarps kyrkas underhåll.

Någon berättar att det sågs som ett helgerån att för eget bruk ta pengar ur källan. Ett sådant brott kunde innebära att man drabbades av någon sjukdom.

Vissa protokoll och skriftliga redogörelser nämner att från och med 1800-talet försökte man förbjuda alla sammankomster vid källan. Kanske ansåg man att den tilldrog sig alltför mycket uppmärksamhet, samlingarna där konkurrerade med marknader på andra platser.

En församlingsbo berättar: "Här vid Asmunds källa hölls i min ungdom varje midsommarafton en viktig marknad. Där samlades mycket folk både gamla och unga. Där var 'bot' i vattnet, som skulle vara bra för utslag. Där slängdes slantar i. Blev djur skadade brukade folk leda dit dem och tvätta dem." Men det räckte inte att förbjuda, utan man gick ett steg längre. Myndigheterna skickade dit folk till källan för att stena den, d.v.s. fylla den med sten.

Nu kunde inte församlingsborna längre dricka källans vatten. Men folket i bygden gav sig inte, de ville ha kvar sin källa. Opinionsen blev så stark mot myndigheternas påbud att man beslutade sig för att göra ordning källan på egen hand. Man hjälptes åt att ta upp all stenen, som rullats och kastats ned i källan. Nu blev källan än mer betydelsefull för bygdens folk.

Även in i vår tid har flera församlingsbor tagit emot dopet i Asmunds källa. Även idag samlas alla pengar in som offrats i källan. Pengar som ska gå till nödställda i församlingen.

Sibbarps kyrka som stod klar i slutet av 1100-talet ska enligt vissa källor ha kallats för S:t Asmunds kyrka.

Flera kyrkor i Halland har kallats för offerkyrkor. Troligen var Sibbarps kyrka en offerkyrka, eller bönekyrka. Dit kunde man gå, om man hade bekymmer och var i nöd och be om Guds hjälp. Prästen skulle då be innerliga böner för hjälpbehövande. I många fall blev det också bönhörelse och en gåva lämnades till kyrkan.

Det betyder mycket för oss här i församlingen att traditionen kring biskop Osmunds verksamhet hålls levande. Dopkällan påminner oss om det dop vi en gång tagit emot och som vi får leva i, dag för dag. Kyrkans verksamhet här på 1000-talet visar att vi hör ihop med den kyrka som en gång kom hit till Norden. Det inspirerar oss till att söka efter mer kunskap om den tro de levde och dog för. En tro som är vårt gemensamma arv.

Martin Länström

Europeisk historia på Örslösa kyrkogård

En märklig prästvigning i Örslösa

Örslösa kyrka på Källand genomgår just nu en omfattande inre ombyggnad som syftar till flexiblare användning av dagens kyrkorum. Kyrkan är från början medeltida, men har blivit ombyggd i olika perioder, och den har självklart under sin långa historia varit med om många märkliga händelser. En av dessa är den prästvigning som förrättades här den Fjärde söndagen i advent (21 december) 1948. Det var dåvarande kyrkoherden Aron Janssons (1877-1951) adoptivson, Heribert Jansson (1919-1996), som prästvigdes på grund av att Skara domkyrka var under reparation. Kandidaten fick sitt första missiv till hemförsamlingen och blev därmed sin faders adjunkt.

Heribert blir präst i Köpenhamn och Berlin

Heribert Jansson kom inte att stannade länge i Skara stift. Redan 1949 blev han assisterande sjömanspräst vid Svenska Gustafs församlingen i Köpenhamn, och året därefter, 1950, blev han kallad som tillförordnad kyrkoherde i Berlin. Han skrev en biografi över drottning Victoria 1963. Hon har även gett sitt namn åt församlingen. 1956 blev han ordinarie kyrkoherde och stannade på denna tjänst i hela 37 år. Han kom därmed att bli en centralgestalt i hela den svenska kolonin runtom i Tyskland. Vid denna tid var läget spänt mellan Öst- och Västtyskland, och Heribert Jansson blev anklagad för att forsla flyktingar över gränsen och förbjöds under tio år att besöka öst. Han visade vid flera tillfällen stort mod i kampen för att hjälpa människor på andra sidan gränsen. Eller som han själv sade: "Bor man i Berlin räcker det inte att bara vara åskådare." Detta mod kom att visa sig vid många tillfällen. I denna artikel skall jag visa på en sådan händelse som i viss mån kan sägas vara något av europeisk historia.

Hermann Göring och Karin Fock

Den 20 januari 1920 hade den då 27-åriga flygaren Hermann Göring åtagit sig det djärva uppdraget, att – efter att tre andra tillfrågade vägrat – flyga greve Eric von Rosen från Stockholm till dennes slott Rockelstad i Södermanland. Göring hade varit en av de främsta flygarna under Första världskriget 1914-1918, och den siste befälhavaren i Röde Baronens

– Manfred von Richtofen – legendariska flygskvadron. Nu bodde han i Stockholm och var anställd vid Svensk Lufttrafik AB. Han lyckades med bedriften att flyga hem greve von Rosen, men då vädret omöjliggjorde en återflygning samma kväll fick Göring stanna som gäst på slottet och kom där att träffa greve von Rosens svägerska, Carin von Kantzow (född Fock). Det blev kärlek vid första ögonkastet mellan de två. Trots att Carin var gift och hade en sjuårig son, inledde hon ett stormigt förhållande med Göring som slutligen resulterade i ett pampigt bröllop mellan de båda i februari 1923.

Som par reste Hermann och Carin runt i Europa och hon kom att hyllas som en ikon i nazikretsar.

Karin Fock

Carin dör

Carin blev emellertid allvarligt sjuk, och avled till följd av en hjärtattack i Stockholm den 17 oktober 1931. Begravningen ägde rum på hennes 43:e födelsedag, och hon blev nedsatt i familjegraven på Lovöns kyrkogård. Det dröjde dock inte länge innan graven på olika sätt skändades, och Hermann Göring beslutade därför att Carins kista skulle flyttas från Sverige och Lovön till Tyskland, och det för ändamålet byggda mausoleet på hans gods Carinhall utanför Berlin. Transporten till Tyskland skedde under stort PR-pådrag, och Carin begravdes på nytt, nu under stor nazistisk pompa den 20 juni 1934. Hitler och hela nazisttoppen närvarade vid begravningen.

När kriget närmade sig slutet var också slutet för Göring nära. Den 6 maj 1945 greps han och sattes i fängelse för att den 16 oktober 1946 sluta sitt öde med en cyanidampull. Gö-

ring var då sedan 1935 omgift med Emmy Sonnemann, med vilken han hade dottern Edda, som hade fötts 1938.

Vad hände då med graven på Carinhall? Göring lät i april spränga hela Carinhall. För säkerhets skull hade man tagit ur kroppen ur tennkistan och grävt ner den i närheten. Detta hjälpte föga då ryssarna ofta grävde upp gravar i jakten på dyrbarheter. Så kom också att ske vid Carinhall. Den 1 maj 1945 genomsökte soldater ur Röda armén området och fann kroppen, som skändades. Skogsvaktaren på platsen tog senare hand om liket och begravde det på nytt.

Heribert agerar kring Carin Göring

Heribert Jansson får 1951 besked om att Carin Görings kropp finns helt nära ruinerna av Carinhall. Efter olika turer kör nämnde skogsvaktare kvarlevorna till Berlin och Heribert Jansson ordnar med kremation i namnet Axeline Fock – Carins farmor. Han för sedan urnan hem till Sverige, men råkar i Hamburg ut för inbrott i bilen. Man stjälar det mesta, men lämnar kartongen med askan kvar. Denna förs till Sverige och nedsätts ånyo i graven på Lovön. Därmed skulle Carin Göring ha blivit begravd för fjärde gången. Men var det verkligen rätt person som kremerades och begravdes?

1991 hittades benfynd på Carinhall. Även tennkistan som hon begravts i 1931 påträffas. Graven och kroppen var starkt skändade. Genom dåvarande kyrkoherden i Berlin, Christer Alvarsson – tills nyligen kyrkoherde i Råda pastorat av Skara stift – ordnas så att kvarlevorna kom till Sverige för vidare undersökning (Alvarsson har även faktagranskat denna artikel). Resultatet visade att det var Carin Görings kropp, vilket slutligen fastställdes 2012 genom avancerad DNA-analys.

Historien fortsätter

Vems var då den kropp som kremerades och fördes hem av Heribert Jansson? Svaret på den frågan förblir nog obesvarat. Turbulensen efter kriget kunde innebära att man blandade ihop avlidna i gravar, och syftet hade ju dessutom varit att gömma Carin Görings kropp.

När nu kvarlevorna av den verkliga Carin Göring åter har jordats på Lovöns kyrkogård, i vad som tycks vara den slutliga begravningen, finns det skäl att hoppas, att frid skall vila över hennes vilorum. Få lär väl ha begravts så många gånger som hon?

Som kuriosa kan nämnas att Carin Görings första man Nils von Kantzow och sonen Tomas bodde sin sista tid i en villa i Mullsjö.

Heribert tillbaka till början

Utan tvekan kan man säga att prästsonen från Örslösa blev ställd mitt i den europeiska historien då han tjänstgjorde i Berlin. Heribert Jansson avled den 28 september 1996, och hade i slutet av sitt liv två önskningar: Att få besöka Italien och Örslösa en sista gång. Båda önskningarna gick i uppfyllelse. Han vilar nu i sina föräldrars grav på Örslösa kyrkogård.

Johnny Hagberg

Kommentar kring artikeln om Slädene kapells invigning 1924

Från vår medlem biskop emeritus Bengt Wadensjö kommer denna kommentar kring artikeln om Slädene kapells invigning 1924 som var införd i förra medlemsbladet:

Beträffande fotot på sid 6 kan jag meddela att i alla de stift som fanns då Adolf Fredrik kröntes till kung 26 nov 1751 finns en sådan kåpa och mitra som den Hjalmar Danell bär. Kungen ville ha en ståndsmässig kröning och lät (i Paris!) sy upp mitror och kåpor till alla biskoparna som därmed framträdde i enhetlig dräkt vid kröningen. Mitran återinfördes således åtminstone 1751 och tidigare än av Gustaf III.

I Karlstad finns en likadan kåpa och mitra. Jag brukade använda den vid julottan i domkyrkan, bl a i en TV-sänd julotta 1996, eftersom den har broderade rosor som mönster som leder tankarna till 'Det är en ros utsprungen'. Mitran är enorm, c:a en halvmeter hög, och svår att balansera, men jag lyckades.

Beträffande mitran kan en rolig episod som berör Skara stift nämnas. När Lars-Göran vigdes till biskop hade han till Grapes irritation låtit sy in alla mitror så att de passade hans huvud. En hade han inte ändrat, Adolf Fredriks. Följden blev att Grape tvingades framträda i Uppsala domkyrka vid Lars-Görans vigning klädd i den kåpa som syns på s 6 på Hjalmar Danell. Grape syntes mer än någon annan biskop och gav ett ståtligt om än lite gammaldags intryck i processionen.

Av fotot att döma användes Adolf Fredriks mitra mer i Karlstad än i Skara, Skaras verkar mer orörd av tidens tand än Karlstads.

Bengt Wadensjö

Resor "genom yttre och inre landskap"

- 7/2 Israel & Jordanien med J. M. Nilsson
- 14/2 Skidresa till Ischgl - Österrike
- 9/3 Det heliga landet med B. Gustavsson
- 30/3 Det heliga landet med S. Åkerlund
- 31/3 Rom med kh A Reinholdsson
- 5/4 Grekland i Paulus fotspår
- 7/4 Portugals världsarv med Algave
- 24/4 Jordanien med kh Owe Johansson
- 26/6 Armenien och Georgien

EXODUS RESOR Tel 046 14 05 90
www.exodusresor.se

Vi ordnar din grupp- och församlingsresa!

Intervju med Britta och Arne Skäremo om att åka på ”Konsistorii skjutskärra”

Britta och Arne Skäremo i Rom

”Konsistorii skjutskärra” var ett vedertaget namn på biskopens och domkapitlets missiveringar av obefordrade präster. Kyrkoherde John Ternstedt i Fägre hade en lång rad av adjunkter. Han var född 1844, blev kyrkoherde i Fägre 1884 och satt kvar på den tjänsten till sin död 1938. I garderoben på adjunktskammaren i Fägre prästgård har adjunkterna skrivit sina namn och det blir en lång lista. Systemet fanns kvar in på 1950-talet.

Första missivet

En av de sista som fick åka runt som adjunkt var Arne Skäremo. Han och hans maka Britta har mycket att berätta om den tiden. Det var biskop Ljunggrens sista prästvigning. Kandidater var Lars Gert och Arne Skäremo. De prästvigdes i Husaby kyrka Pingstdagen 5 juni 1949 eftersom Skara domkyrka var stängd för renovering. Lars Gert kom från Husaby och då passade det bra att ha prästvigningen där. Ingen av kandidaterna visste vart de skulle komma. Beslutet låg helt hos biskopen, men den myndige stiftssekreteraren Bengt Gierup hade säkert sitt finger med i spelet. Det var faktiskt så, att när man ringde till domkapitlet, svarade han kort och gott ”Gierup”. Det var långt för MBL: s tid och facket hade ännu inget att säga till om i sådana frågor. Biskopen talade om att Lars skulle missiveras till Fägre. Arne skulle få sin första tjänst i Värnhem

och bli ämbetsbiträde åt kyrkoherde Karl David Ahlner.

Kyrkoherdarna skulle tillhandahålla fritt vivre, bostad och mat. Därtill kom en lön som då var ungefär 300 kr i månaden. Adjunkterna skulle vara lösa och ogifta. De skulle med kort varsel kunna flyttas dit de behövdes. Om någon präst trotsade biskopens förbud och gifte sig ändå, så kom biskopens lakoniska besked ”pastorn får skylla sig själv.” Adjunkten hade gått igenom prakten och nu var man mogen att ta hand om kyrkobokföringen och allt annat som hörde till prästtjänsten. Det berättas att en kyrkoherde for på semester när den nye adjunkten kom. ”Här har du arkivnyckeln och här finns kattmaten”, lär han ha sagt!

Täta förflyttningar

Efter en månad kom ny missiveringsorder från Skara. Nu var det kyrkoherde Eskil Edemo i Berg som behövde hjälp. Här fick Arne stanna ett drygt år och tiden i Berg blev det avgörande för där fanns blivande maka Britta Rödström som skolkantor. De träffades på orgelläktaren när de skulle öva mässmusiken. Till att börja med var den nye prästen och kantorn inte du, men det blev snart ändring på den saken. Fru Dagmar var snäll och bjöd ibland på kamomille på sängen, men hon tyckte inte om att adjunkten kom hem för sent. Hon menade att kl 10 på kvällen kunde vara en lämplig sista

tid. Nu skulle de nya personakterna skrivas och signeras. Det blev adjunktens lott. Cykel gällde och det var bara att trampa i ur och skur i det kuperade pastoratet på slutningen av Billingingen och det hände ofta att kantor och präst cyklade tillsammans till tjänsterna.

Så kom signal från Skara igen. Det var kyrkoherde Herbert Karlsson i Skölvene som behövde hjälp. Där blev det två månader. Kyrkoherden var kyrkobokföringsinspektör och skulle ha ledigt för sina inspektioner. Då behövdes det en adjunkt. Kyrkoherden och hans maka Maja var mycket vänsälla och omtänksamma mot adjunkten. De hade en god kontakt med sina församlingsbor.

Nästa missiv blev till Vänersborg. Där fick Arne stanna från december 1950 till april 1951. Det var komminister Bengt Swarén som behövde adjunkt. Fritz Nilsson var visserligen kyrkoherde men komministern hade många järn i elden och behövde avlastning. Han fungerade också på många sätt som kyrkoherde. Arne bodde inte hos någon av prästerna utan hyrde ett rum ute på stan hos slöjdläroaren Knut Ek. Arne fick ensam ta hand om en stor konfirmandgrupp med pojkar. När han predikade i stora kyrkan minns han mycket väl hur landshövdingen Arvid Richert satt på sin reserverade plats längst fram i kyrkan.

Nu blev det landet igen för Arne. Det var prosten Karl-August Hellgren i Varola som närmade sig pensioneringen och behövde adjunkt. Prosten och prostinnan Gunhild var vänliga och omtänksamma, men det var inte tal om att säga du utan det var tant och farbror som gällde. Prosten hade en stillsam humor. Han var alldeles opraktisk och prostinnan fick styra och ställa med allt i prästgården. Under Varolatiden var Arne också en tid utlånad till Skövde.

Den nye kyrkoherden i Varola Carl-Gustaf Dahlquist, som tillträdde våren 1952, behövde ingen adjunkt. Arne fick missiv till Götene, där prosten Carl Carlsson behövde hjälp. Nu hade Arne och Britta gift sig och de fick som nygifta bo i kyrkoherdebostaden i Götene. Det förordnandet blev bara en knapp månad.

Längre förordnande till Järpås

Nu var det slut på de korta missiven för Arne. Det blev Järpås lite över tre år från hösten 1952 till januari 1956. Kyrkoherde Sven Svensson hade inte den bästa hälsan och den ena adjunkten avlöste den andra. Det nya adjunktsparet behövde inte bo i prästgården utan de fick först ett litet hus på Backa nära kyrkan. Sedan blev det övervåningen i Höra skola vid Russelbacka egendom några kilometer norr om kyrkan. Bostaden var ganska omodern. I nedervåningen bodde byggmästare Nyberg som skötte värmepannan. Toaletten fanns på gården och man hade inte egen telefon. I Järpås föddes de två första barnen Gudmund och Gunilla, sen kom Ingrid och Hans. Kyrkoherde Svensson var en god förman. Adjunkten fick full frihet att jobba självständigt. Kyrkoherde Svensson och hans maka Greta var ett mycket sirligt par och det fanns en distans mellan kyrkoherdeparet och församlingsborna. Britta och Arne kom däremot nära folket och fick epitetet "vardagliga".

Britta och Arne talar också om den goda men ganska formella kontraktsgemenskapen. Läsecirkelarna som hölls några gånger på terminen som var ganska informella men vid de

högtidliga kontraktsmötena en gång om året gällde kaftan för prästerna och svart dräkt för fruarna. Det skulle bjudas på rökverk för prästerna och cigarrdoften var stark. Det var givetvis otänkbart att en prästfru tog fram cigaretten.

Första ordinarie tjänsten för Arne blev som kyrkoadjunkt i Ulricehamn i februari 1956. Då hade det gått sju år sen prästvigningen. Nu fick familjen äntligen en modern lägenhet och telefon fanns det också. Britta hade lärarexamen och hade också varit ungdomssekreterare i Skara stift innan hon gifte sig, men när hon blev prästfru och barnen kom var det prästfrurollen som gällde.

Äntligen egen prästgård

1959 kom Arne tillbaka till Varola pastorat och blev tillfälligt komminister i Vårsås. Nu var det inte en adjunktsskammare eller lägenhet som gällde utan familjen fick flytta in i den moderna prästgården i Vårsås. För många präster var tillvaron då mycket oviss. Pastoratsregleringen väntade och då visste man att det kunde bli omedelbar förflyttning. Nyåret 1962 kom den nya organisationen och den helgen gick många prästerliga flyttlass på vägarna. Arne placerades nu som kyrkoadjunkt i Hängsdala med delad tjänst mellan Valstads och Yllestads pastorat. Det var ingen lätt tjänst och man visste inte var man hörde hemma.

Nu blev kyrkoherdetjänsten i Berg ledig. Britta och Arne ville gärna återvända dit där man förut trivts så gott. Prästval var alltid vanskliga ting och Arne missade tjänsten med bara tre röster. Skarastiftaren Harald Almegård som var kyrkoherde i Täsjö i Ångermanland tyckte att Britta och Arne gott kunde flytta norrut. Arne sökte och fick kyrkoherdetjänsten i Alsen i Jämtland, där familjen sedan bodde i tio år från 1965 till 1975. Då återvände man till Skara stift och Arne blev kyrkoherde i Skölvene. Nu fick familjen flytta in i den prästgård där Arne en gång bott som adjunkt.

Goda minnen från adjunksåren

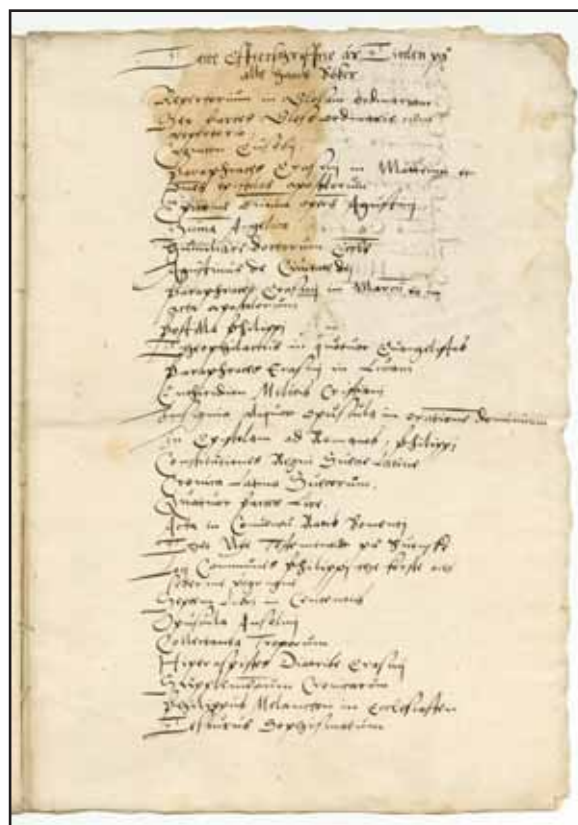
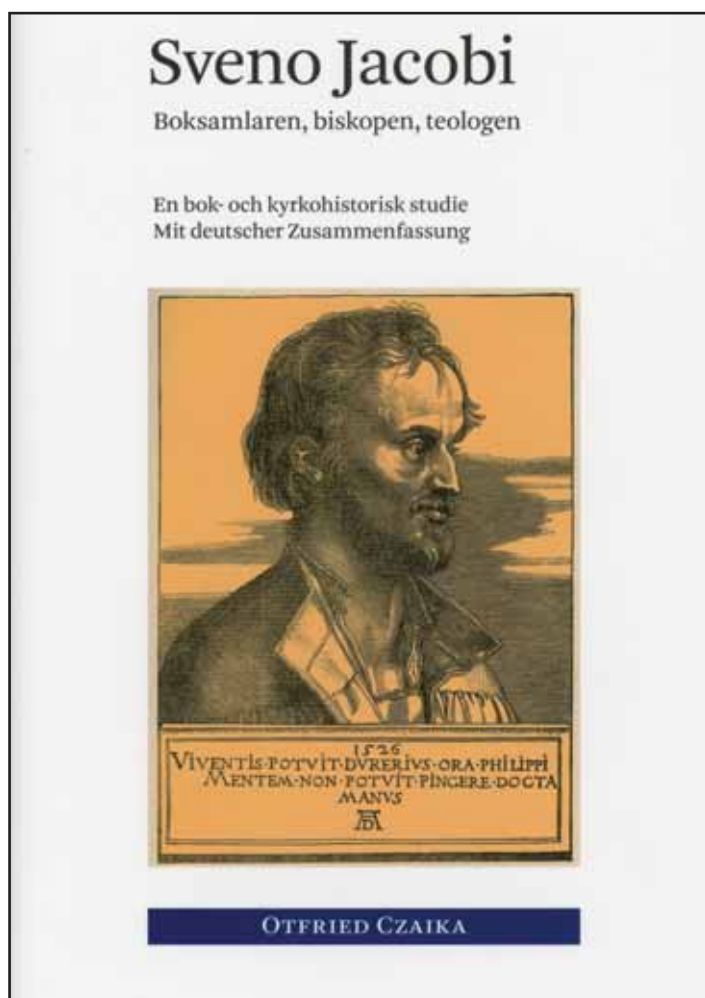
Efter pensioneringen 1987 flyttade Britta och Arne till Stenstorp, där de nu bor i en trivsamt villa. Minnena från adjunksåren står så levande för dem båda. Det var inte alla unga präster som blev väl mottagna av sina förmän, men Arne minns adjunksåren med stor tacksamhet. Men visst var det en helt annorlunda tillvaro att komma ut som präst på 40-talet mot hur det är nu. Men Britta och Arne har bara många goda minnen från den tiden.

"Sa ja tämja stutar i all min tid" sa en av kyrkoherdarna i stiftet, när han fick en ny adjunkt. En annan kyrkoherde gjorde röstprov med den nye adjunkten. Hördes han inte, så var det bara att åka till Skara och få ett nytt förordnande. Kyrkoherdefruarna kunde också vara nog så besvärliga. En tyckte att adjunkten drack för mycket mjölk, en annan att han tog för många sockerbitar till kaffet. En annan tyckte att adjunkten inte tackade tillräckligt för maten. Men andra tog väl hand om sina adjunkter och det knöts ofta vänskapsband för livet.

Nils Hjertén

Sveno Jacobi

Boksamlaren, biskopen, teologen

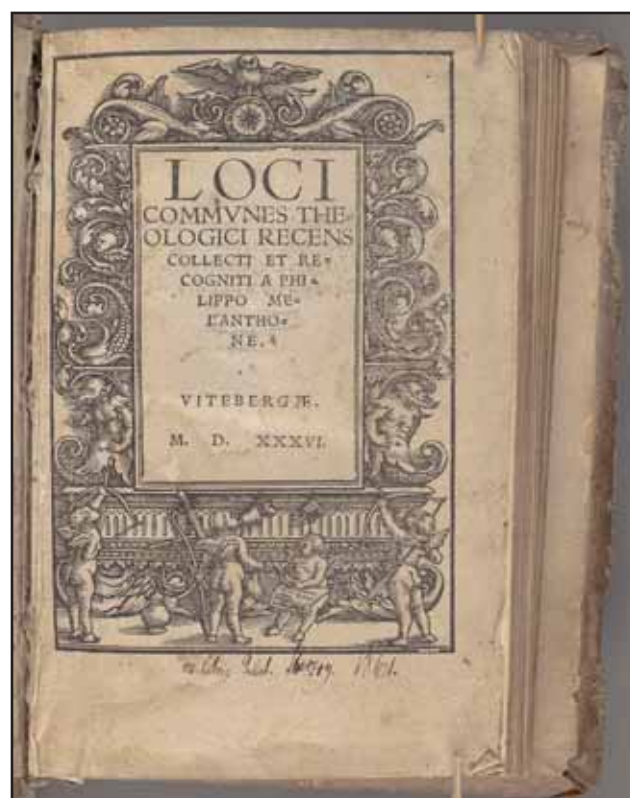

"Thette effterschiffne är titeln på alle hans böcker".
Boklistans första sida ur Sveno Jacobis bouppteckning och den första bok som nämns är *Repertorium in Glossam ordinariam* (= *Nicolaus de Lyra: Repertorium alphabeticum sententiarum cum glossa ordinaria*; VD 16 ZV 1532. *Textus Bible, Tom VII. Lyon 1510*)

Via inträngande bok- och kyrkohistoriska analyser fördjupar och omprövar författaren Otfried Czaika bilden av Sveno Jacobi, biskop i Skara 1530-1544. Moderna bibliografiska databaser ger oss idag möjlighet att identifiera nästan alla böcker han ägde. Utöver bibliografiska data gör rekonstruktionen det möjligt att beskriva på vilket sätt biskopen samlade böcker. Vilka böcker ägde han och vilka författare dominerar i samlingen? Rekonstruktionen av Sveno Jacobis bibliotek kastar ljus över en inre dynamik hos bibliotekets ägare som utvecklade, förnyade och omprövade sina egna, i synnerhet teologiska positioner. Boksamlingen berättar om Jacobis teologiska utveckling och illustrerar 1500-talets samhällliga och religiösa utveckling. Genom det nu utgivna arbetet kommer vi nära en Skarabiskop som levde i en dynamisk och omtumlande tid.

Boken är utgiven av Kungliga biblioteket, Skara stiftshistoriska sällskap (nr 72) och Finska kyrkohistoriska samfundet. Den omfattar 367 s. Pris 250 kr

Författaren är professor vid Det teologiske menighetsfakultet i Oslo.

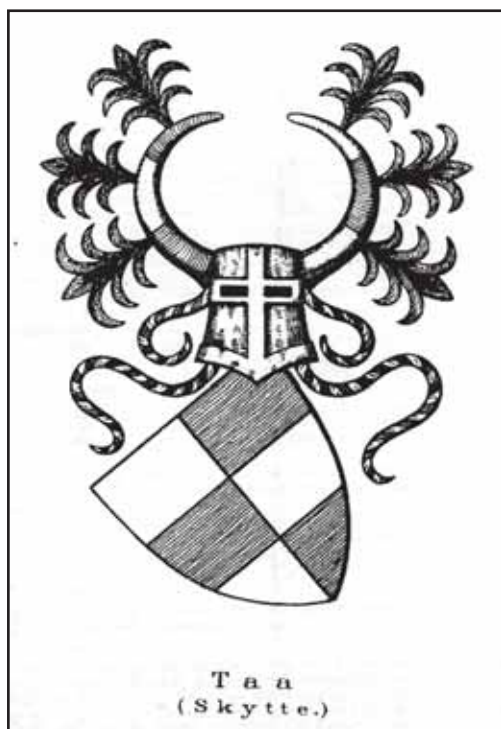

Sveno Jacobi ägde ett år 1535 eller 1536 tryckt exemplar av Philipp Melanchtons *Loci communes* som dock inte har bevarats. Bilden visar Kungliga bibliotekets exemplar.

Taa- och Billevapnen – biskop Brynolf Gerlakssons vapen¹

I min forskning rörande släkt- och egendomsförhållanden i trakten kring Halleberg och Hunneberg i Väne härad vid Vänerens södra strand – särskilt berörande Gärdhems, Västra Tunhems, Åsaka och Vassända-Naglums socknar – stöter man ideligen på det svensk-dansk-norska gränsfrälsets korsvisa jordägande över Göta älv. Inte minst är det sätesgården Ström vid Lilla Edet (eller Bergaström) i Hjärtums socken i det tidigare norska Torpa härad som utgör en centralpunkt för de dansk-norska frälssläkternas ägande av svensk jord tvärs över älven.

Överhuvudtaget möter man i dessa sammanhang ett stort antal släkter hörande till det svensk-dansk-norska gränsfrälset, t ex Rud, van Hafn (antagligen i Sverige kallad Tysk), Jute, Oxe, Urup, Baden, Bille, Dyre, Bildt, Dahlepil, Kruse, Galde, Kane, Grupendal, Hørby, Leve, Taa, Darre, Augustin, Båt av Norge (Birger/Aslak Turessons ätt), Gammalssönerna, Gut-tormssönerna och Asmundssönerna. De här nämnda 'Gammalssönerna' kan sammankopplas med det norska riksrådet Karl Gammalsson (Taa), som var besutten i området kring Björlanda socken i Hisings skipreida, i trakterna norr om Hisingen vid Göteborg. Han var också besutten i Morlanda på Orust, möjligen även på Tjörn. I räkenskaperna för Morlanda kyrka på Orust och Valla kyrka på Tjörn omtalas 1399 Karl Gammalsson, även kallad Gammal Bulsi.

Den norske riddaren och riksrådet Karl Gammalsson (Taa eller Skytte) nämns 1381 och var besutten i de norsk-svenska gränstrakterna på båda sidor om Göta älv. I hans vapen visas vapenbilden kluven sköld och två gånger delad i tinkturena (färgerna) vitt(silver)/blått (vägräta linjerna). Karl Gammalsson var gift med Abraham Anderssons och Märta Ingemarsdotters dotter Ulvhild Abrahamsdotter och makarna hade dottern Ingrid Karlsdotter (Taa). Hon var gift med den norske riddaren Jon Darre, som 1411 var lagrättsman i det norska Lana skipreida (Lane härad). Bildens källa: A Thiset: Danmarks Adels Aarbok nr 38 1921 s 564.

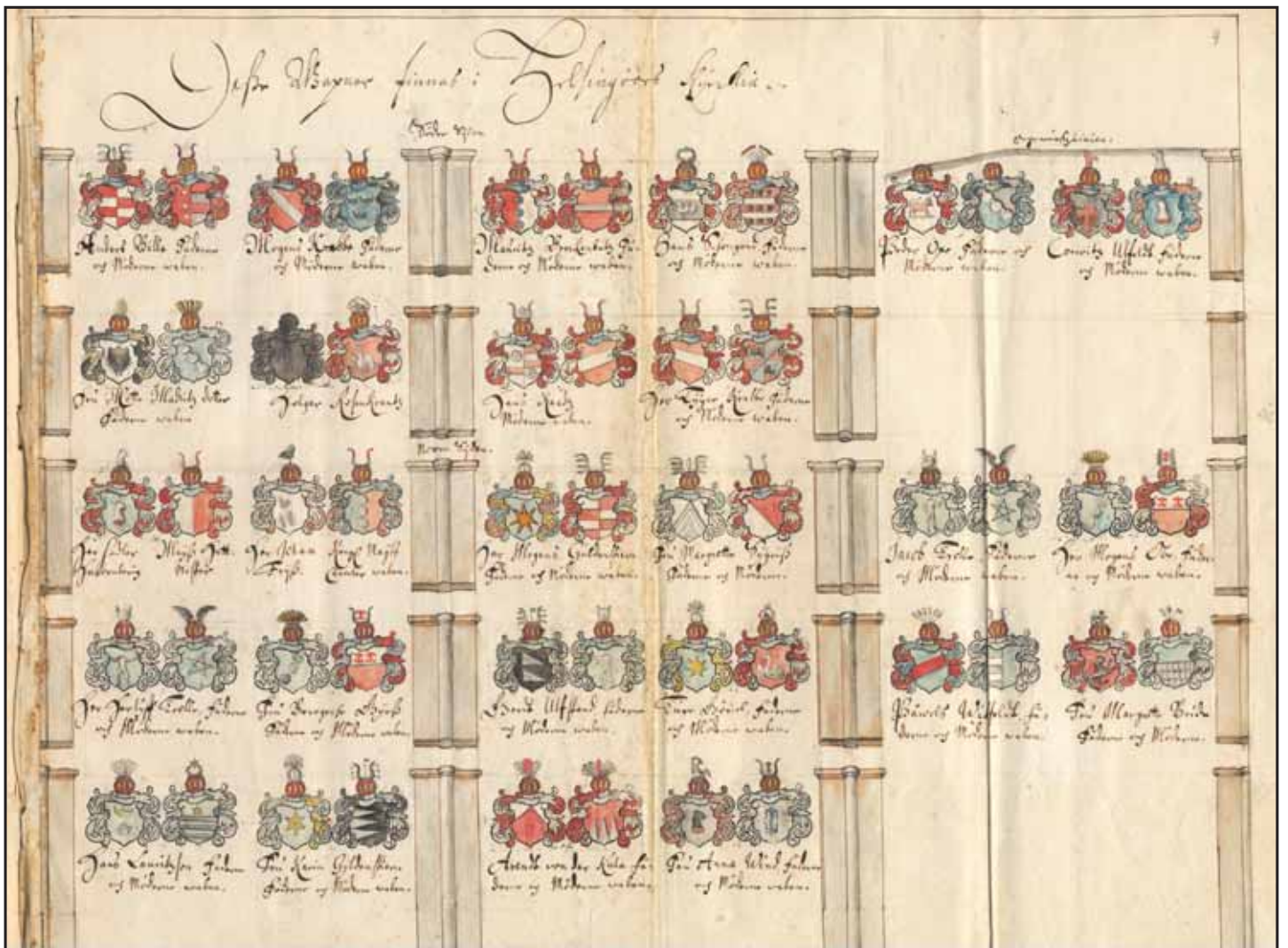
Den danska ätten Taa (eller Skytte) var en från 1282 på Själland känd ätt. Vid denna tid uppträdde en Mats Taa i en tvist mellan Sorø kloster och Peter Olofsson (Saltensee av Tystorp). Sorø kloster på Själland var den mäktiga danska Hvideättens begravningskyrka. Hvideätten är den danska stormannaätten framför alla andra stormannaätter, känd redan på 1000-talet. I Sorø kloster ligger talrika medlemmar av ätten Rud (Ruth) begravda. Med Karl Gammalsson hade den danska ätten Taa förgrenat sig även till det norska Viken, landet på den västra sidan av gränsälven Göta älv.

Ätten Taas vapen kluven sköld och två gånger delad är så likt den danska stormannaätten Billes vapen kluven sköld och tre gånger delad, att man måste våga förutsätta ett gemensamt ursprung för de båda ätterna.

Biskopen i Skara 1478-1505 Brynolf Gerlaksson förde som synes av bilden kluven sköld och två gånger delad, samma vapen som den dansk-norska stormannaätten Taa, till vilken Karl Gammalsson hörde. På bilden ovan framträder dock metallen i fält 2/3/6 (upphöjda fälten). En annan avbildning av biskopens vapen (Suecia Antiqua) visar dock samma metall/färgfält som Taa-ättens vapen på bilden i vänster spalt, alltså metallen silver(vitt) i fält 1/4/5 och färgen blått i fält 2/3/6. Bilden av biskopens ansikte (som jag antar det är) och vapen återfinns i Husaby kyrka vid Kinnekulle. Den intilliggande biskopsborgen, numera ruin, beboddes av biskop Brynolf, liksom han bodde på biskopsborgen Läckö, där även hans vapen finns inristat i loggjan. Ätten Taas, liksom biskop Brynolfs vapen, skall jämföras med den danska stormannaätten Billes vapen kluven sköld och tre gånger delad i Helsingørs och Helsingborgs stadskyrkor. Det ena vapnet kan ses som en brisyr av det andra. Foto: författaren.

Intressant är att ett med ätten Taa identiskt vapen fördes av biskopen i Skara 1496-1505 Brynolf Gerlaksson, vilket pekar på släktsamband mellan biskopen av Skara och den dansk-norska gränsfrälssläkten Taa (eller Skytte). I biskopens i Suecia antiqua återgivna vapen är t o m metallfälten (silver) och

Med riksrådet Karl Gammalsson hade den danska ätten Taa förgrenat sig även till det norska Viken, landet på den västra sidan av gränsälven Göta älv. Ätten Taas vapen kluven sköld och två gånger delad är så likt den danska stormannaätten Billes vapen kluven sköld och tre gånger delad, att man måste våga förutsätta ett gemensamt ursprung för de båda ätterna, alltså att det ena vapnet är en brisyr av det andra. Bille-vapen syns bland de i Helingsørs (övre bilden) och Helsingsborgs (undre bilden) stadskyrkor uppsatta danska släktvapnen. Övre bilden: dels längst upp till vänster, dels i andra bildfältets tredje rad, andra vapnet från vänster. I den undre vapensviten från Helsingsborgs stadskyrka syns ett Taa-vapen i andra kappans fjärde rad, andra vapnet, vilket överensstämmer med såväl biskop Brynolf Gerlakssons som riddaren Erik Björnssons vapen. I övrigt syns Billevapen i olika tinkturer (färger) i första kappans andra rad, andra vapnet, liksom i andra kappan, andra radens tredje vapen, liksom i näst nedersta raden i första vapnet från höger. Ett Bille-vapen syns även i tredje kappans vapen nr 10 räknat från vänster nedifrån. I vapensviten syns även vapenbilderna sparre över sjöblad, kvadrerad sköld (t ex ätterna Tott/Thott och Gylta) och fyrstyckad sköld. Källa: Genealogia 79 Riksarkivet. Foto: Kurt Eriksson, RA.

Under riddaren Erik Björnssons på Råberg i Bohuslän själagävebrev den 18 oktober 1479 (UUB) återfinns såväl Erik Björnssons som biskop Brynolf Gerlakssons vapen (biskopens till höger). Vapenbilden är för dem båda kluven och två gånger delad sköld, även om riddaren har briserat sitt vapen med en balk över skölden (jämför särskilt Taa-vapnet i vitt/blått i Helsingborgs kyrka). I biskopens vapen är de mönstrade fälten 2/3/6 metall (silver) och färg (blått) i fält 1/4/5. Raneke nämner att riddaren 1473 visar vapnet utan brisering (SMV s 97). Foto: UUB Reposektionen.

färgfälten (blå) identiska. Biskopens ansikte – som jag antar att det är – och vapen återfinns inhuggna i koret i kyrkan i Husaby. Det var på biskopsborgen i Husaby som biskoparna i Skara residerade. Jämför man denna i koret inhuggna bild med vapenbilden återgiven i *Suecia antiqua* har emellertid färg- och metallfälten bytt plats. Metallen (silver) ligger här i fält 2/3/6, medan metallen i Taa-vapnet markeras i fält 1/4/5. Det ena vapnet är alltså en brisy av det andra – genom s k invertering (färg- och metallfält har bytt plats).

Slutsatsen kan dras att en person inom den dansk-norska Taa-ätten – sannsynligen biskop Brynolf Gerlaksson – helt enkelt velat särskilja sig själv genom s k heraldisk invertering. Samma vapen – ehuru med en brisering i form av en balk över sköldytan – fördes av det norska riksrådet Erik Björnsson, vilkens änka Lucia Petersdotter (Oxe) omkring 1485 var

bosatt på sätesgården Morlanda på Orust i Viken. Det norska riksrådet Erik Björnsson visar i sitt vapen metall respektive färg på exakta samma sätt som i Taa-ättens nedan på bild återgivna vapen, alltså det norska riksrådet Karl Gammalssons (Taa) vapen.

Gården Morlanda kan således förbindas med Karl Gammalson (Taa), vilket indikerar släktsamband mellan Karl Gammalsson och hans barn och riddaren Erik Björnsson, vilken antas vara son till den i ett fastebrev den 27 maj 1462 (UUB) kände Björn Bengtsson. Fru Lucia Petersdotter tillhörde den ovan nämnda danska frälseätten Oxe. Trots vad som har sagts härom från svenskt och danskt genealogiskt håll, är min uppfattning att den i Gärdhem i Väne härad samt på andra platser – t ex Bryne i Källands härad, Brättnsby i Kullings härad, Aranäs i Kinne härad och Stora Hov i Ås härad – besuttna svenska frälseätten Oxes vapen kan utgöra

en brisy av den danska Oxe-ättens vapen, och att därför ett genealogiskt samband mellan ätterna bör föreligga. Detta skulle följa det mönster som i övrigt framträder, nämligen att det är de dansk-norska gränsfrälseätterna som också sitter på gårdarna öster om Göta älv, inne i svenskt land. De gamla heraldiska vapenbilderna har mycket att berätta och löser oftast de genealogiska gåtorna.

Bo J Theutenberg

1. Dessa noteringar bygger för författarens artikel "Bidrag till frågan om biskop Brynolf Gerlakssons genealogi och heraldik", Hielp Maria, En bok om biskop Brynolf Gerlaksson, Skara stiftshistoriska sälls kaps skriftserie nr 21, Skara 2005, sid 215-277.

Carl-Otto Westerhäll

Fd. kyrkoherden i Kungshamn Carl-Otto Westerhäll avled den 11 oktober. Han var född den 13 september 1909 och blev alltså drygt 104 år. Han var också *senior cleri* i Svenska kyrkan. Westerhäll var bohuslänning och född i Foss men han prästvigdes för Skara stift den 30 maj 1937. Biskop Gustaf Ljunggren fick då i Skara domkyrka viga fem unga män till präster varav en av dem var Carl-Otto Westerhäll.

Westerhäll kom som adjunkt först till Alingsås och senare till Floby. Han blev 1941 komminister i Härja i dåvarande Sandhems pastorat. Året därpå blev han komminister i Väne-Ryr i Vassända-Naglums pastorat. Vassända-Naglums församling delades 1945 mellan Vänersborg och Trollhättan och några år senare fick Westerhäll som komminister flytta in i den förutvarande kyrkoherdebostaden vid Vassända-Naglums kyrka. Han blev då komminister i Vänersborgs pastorat.

Westerhäll återvände 1959 till Bohuslän som kyrkoherde i Kungshamns pastorat. Där stannade han till pensioneringen 1974, då han bosatte sig i Uddevalla. Han har alltså varit emeritus i hela 39 år.

I *Skara stifts julhälsningar* 1951 berättar Westerhäll om sin konfirmationstid och vad den betydde för honom som en väg till beslutet att bli präst. Rubriken är "När jag gick och läste."

Som ett kuriosum kan nämnas att Carl-Otto Westerhäll var den siste levande av dem som finns med i lektor Lars August Cederboms stiftsmatrikel från 1937.

Nils Hjertén

TACK alla goda medhjälpare

och intresserade besökare vid årets bokmessa i Göteborg!
Vår monter, delad med Västergötlands Fornminnesförening och Stiftelsen Skaramissalet, rönste stort intresse.

Ett gott resultat - cirka 27.000 kronor totalt -
Många nya medlemmar.

Skara i november 2013
Margareta Jansson
ansvarig monter D03:12

Apokatastasistanken hos John Ternstedt

I den kristna traditionens huvudfåra finns tanken på en dubbel utgång. Somliga döms till evig salighet, andra till evigt straff. Denna dom är oåterkallelig liksom straffpåföljden. "Evig" betyder här åtminstone i någon mening "oändligt utsträckt i tiden". Straffet tycks således aldrig ta slut.

Det kan, inte minst ur moralisk synpunkt, vara svårt att acceptera en sådan lära. En sidofåra i den kristna tro visar därför upp idén om att alla till slut skall bli saliga, allting skall återställas, på grekiska *apokatastasis panton*. Straffen uppfattas då som temporära och har snarast karaktären av reningsprocess. De osaliga, också de orena andarna, kommer till slut att få del av saligheten.

Åtminstone från Origenes tid och framåt har idén om en universell frälsning varit levande. Origenes själv är visserligen påtagligt försiktig men hos de kappadokiska fäderna, särskilt hos Gregorios av Nyssa framträder apokatastasistanken tydligt.

En av de mest avgjorda motståndarna mot tanken på alltings återställelse var en annan kyrkofader, Augustinus. Kyrkan som sådan tog också kraftigt avstånd från den vid kyrkomötet i Konstantinopel 543. Då fördömdes de som säger att demonernas och de otrognas straff är tidsbegränsat eller att de fullständigt kommer att återställas. Under medeltiden är det framför allt Johannes Scotus Erigena som hävdar apokatastasistanken. Den dyker senare under reformationen upp hos en del mer eller mindre radikala rörelser. I *Augsburgska bekännelsen* avvisas den apokatastasislära som sägs framföras av vederdöparna: "De fördöma vederdöparna, som anse, att de fördömda människornas och djävlarernas straff en gång skall få sitt slut."¹ Här är det tydligt att det rör sig om en oändlig utsträckning i tiden.

Men föreställningen om alltings återställelse försvinner inte på det reformatoriska området. I den pietistiska traditionen återkommer den. Den finns bland annat hos engelskan Jeanne Leade (1623–1704). Den företräds också av Böhme och

Oetinger. Från dem förs den vidare till radikalpietisterna, till exempel Konrad Dippel, och Würtembergpietismen, alltså de fromhetsriktningar som kom att betyda mycket för kretsen kring hovpredikanten Bergman, dit sedermera kyrkoherden i Fågre John Ternstedt (1844–1938) hörde.

Även om Ternstedt ganska nära håller sig till läran om den dubbla utgången utesluter han inte att frälsningen gäller alla människor. Redan i sin Romarbrevskommentar från 1875 kommer Ternstedt in på tanken om alltings återställelse:

Men att säga detta vara detsamma som att de för all evighet förloras, därtill ger oss Skriften, sedd i sin helhet, icke bestämd rätt. Vål säges uttryckligt om dem, som förtrampa den en gång smakade nåden, att det ej står något offer åter för dem. De skola icke kunna blifva tillgängliga för eller få tillgång till frälsningen genom Jesu blods rening, emedan synden hos dem öfvergått till en satanisk förändligad natur (jfr vid 7:14). Men därmed säges dock ej bestämdt, att icke genom den eviga domseldens nit Guds rättfärdighets fordran en gång af dem skall blifva utkräfd (jfr Hebr. 10:26, 27 med Matt 18:34). Förfärande hemsk är i sanning denna utsikt; men om den gifves för dem, som förkastat den en gång smakade nåden, skulle den då icke ock gifvas för dem, som redan från början förkasta nådens anbud, vare sig detta sker på denna eller andra sidan grafven? Ty att öfver hufvud det äfven där skall gifvas nådesanbud (kallelse) och nådesförkastelse för dem, som här icke hört evangelium och undfått kallelsen, framgår af 1 Petr. 3:19; 4:6.²

Här öppnar han alltså med bibelns hjälp möjligheten att alla kommer att bli saliga. I en not förklarar han sig ytterligare:

Sedt från syndarens ståndpunkt måste alltid syndens straff hafva evighetsnatur; och han kan, då han lider det, ej känna det annorlunda, ty han lider i den eviga delen af sin varelse för allt, hvad han syndat. Men är det väl rätt att uppfatta evighetens begrepp såsom blott tidsexstensitet, eller med andra ord, som den i oändlighet utdragna linjen? Då man gör det upphäver man ju, utan att betänka det, just evighetens begrepp, som måste fattas, om vi så får säga, alltigenom i intensitetens riktning. Ett *oändligt* evighetsstraff är dock något annat än ett i vanlig tidlig mening ändlöst. Huru skulle eljest Kristus kunnat lida evighetens straff för oss, hvilket han dock gjort ... Därför måste vid en sant skriftenlig åsikt om apokatastasis, där den kan komma till stånd, Kristi utsago Mark.9:43–48 kunna fattas såsom fullt menad sanning utan ackommodation. 3

Här går han vidare och hävdar att man måste tillämpa ett annat evighetsbegrepp.

Det är således två olika slags argument som Ternstedt använder sig av. Dels hänvisar han till uppenbarelsen, dels anför han förnuftsskäl. Skriften hävdar, menar han, inte entydigt att de eviga straffen aldrig skall ta slut. Det framgår heller inte tydligt av vad bibeln säger att inte de osaliga till slut skall ha

avtjänat sina straff.

Ternstedt hävdar också att evigheten inte skall tänkas extensiv som en oändlig utsträckning i tiden utan som intensiv, som något kvalitativt annorlunda.

Det Ternstedt redan här säger, håller han fast vid genom hela sitt skriftställarskap. I en predikan på 27:e söndagen efter Trefaldighet heter det:

Mina åhörare, här kunna, här vilja vi inte förneka, att Gud själf genom sin högt benådade tjänare Paulus har låtit en om än svag stråle af ljus kastas ned äfven i den eviga dödens natt. Med Luther säga vi: "Texten är oss för stark." Vi måste böja oss för Guds ord. Vi våga åtminstone för vår del ej utan allt hopp tillsluta en dörr om hvars möjliga öppnande äfven genom evighetens domar den gudomliga barmhärtigheten gifver oss tröstlig utsikt.⁴

Men Ternstedt tycks här liksom i Romarbrevkommentaren mena att man inte på nådens väg kan nå denna frälsning om man har dömts till evigt straff. Det som återstår är alltså att man avtjänar straffet.

I *Den heliga läran* uttrycker han det så här:

Om alltså någon förlossning ur denna död låter sig tänkas, kan det icke ske, förrän människan själf på den stränga rättens väg "betalt den yttersta skärfven" (Matt 5:26, 18:34).⁵

I ett brev blir han ännu tydligare:

Nej! Skriften lämnar ock här en annan långt bättre utsikt öppen, fastän den i helig vishet gör det med ngt förtäckta ord, för att såvidt möjligt, hindra köttslig förgrípelse, ock denna utsikt är att det dock kan tänkas ett betalande äfven af "den yttersta skärfven" efter sträng rätt för dem, som i framhårdande otro förstocket sig mot anbudet till frälsning på nådens väg. Och detta är en sanning som betygar sig för både förnuft och samvete. Ehuru denna lära icke får predikas från taken med den öppenhet, som tillåter hvilka oreña händer som helst att gripa den, få den dock icke alldeles undanhållas. Åtminstone har man icke rätt att stänga till den port, som skriften dock har lämnat öppen (se t.ex. 1 Kor 15:22–28); ej heller får man truga ngn till tro på de eviga straffen i betydelsen af straff under ändlös tid. Evighetsstraffen skola fattas icke extensivt utan intensivt.⁶

Den utförligaste behandlingen av apokatastasläran finns i ett otryckt föredrag som Ternstedt höll efter en avslutad diskussion om vissa bibelställen i Skara teologiska förening 1878. Det är kanske betecknande att han inte lät trycka det föredraget med tanke på vad han säger om hur man bör handskas med denna lära. Ternstedt rör sig än en gång med två olika slag argument, dels sådana som är grundade på uppenbarelsen, dels sådana som hänvisar till förnuftsskäl.

Föredraget inleds med en uppräknig av bibelord som kan sägas stödja tanken på alltings återställelse, sådana som Joh 12:32, Rom 5:18, 19, 21, Upp 1:17, 18:1 Kor 15:26–28. Sedan kommer han in på en annan tanke som han flera gånger återkommer till: Apokatastasläran kan bara rätt förstås av de

omvända.

"De vittna om att den församling, i och till hvilka de närmast kunde tala, egde i det stora hela en så hög, ren af den hel. Anden buren åskådning, att hon kunde höra den utan den gifvna faran, att de drogos med till stöd för syndig säkerhet."⁷

Här påpekar Ternstedt därför att denna lära inte kan predikas öppet:

Denna sanning såsom stående i omedelbar förbindelse med uppenbarelsen af Guds innersta kärlekshemlighet i försoningen genom Kristus, är nämligen till sin natur sådan, att den lika litet bör sägas till eller kan rätt fattas av hvem som helst. Guds egen väg till meddelelse åt människorna visar detta.⁸

Man skall inte tala om denna lära med vem som helst. Ett skäl till detta tycks vara att inte alla kan förstå den på ett riktigt sätt.

Sedan utvecklar han vidare Guds universella frälsningsvilja. Gud valde att ställa människan inför rättfärdigheten och vedergällningen. Men tillsammans med de gammaltestamentliga buden och hotelserna, och till och med före dessa, fanns löftet om en världsfrälsare. Detta löfte gällde alla folk och slakten. Men genom judarna inskränktes det. Genom kristendomen kom dock nåden tillbaka. Men det gäller först när principen om vedergällning tillämpats:

Men inför denna högsta, rent andliga nåd, som på samma gång var den högsta lag, måste i händelse af dess förtrampande, naturligt fastställas de högsta tänkbara straffen, de på människans innersta andeområde trängande, de eviga straffen (se Matt. 3, 11, 12, Mc 11, 16, Ebr 20:28–31). Också här måste vedergällningsrätten tillämpas, och det i sin allra strängaste form, der skulden kräfves ut "till den yttersta skärfven" (Matt 18).⁹

Först när detta skett, kan den slutliga fullbordan av Guds frälsningsplan ställas i utsikt för tron. Men kyrkan glömde så småningom bort detta, eftersom hon visade sig både ovärdig och oskicklig att behålla denna tro. Liksom inom judendomen kom hon att monopolisera den universella frälsningen.

I den mån kyrkan förverldsligades och ej egde, således ej heller kunde frambära "evangelium om riket" i kraft, i samma mån måste för henne, likasom för den judiska kyrkan, hennes höga framtidsutsigter fördunklas, det tusenåriga rikets rena hopp och den af detta förebildade "återställelsen af all ting", hvarmed hon borde vara förtrogen, på samma sätt som Israel bort vara det med hedningarnas upptagande i messiasriket, blifva en oförstådd och missuppfattad hemlighet.¹⁰

Rent förnuftsmässigt strider enligt Ternstedt förnekandet av apokatastasläran mot såväl gudsbegreppet som kyrko-, människo- och evighetsbegreppet.

Om inte allt återställs har Gud, som är den eviga kärleken, skapat ett otal människor som i sin ändlösa tillvaro i ousäglig pina inte bara vittnar om sin egen synd utan också om Guds korsade avsikt och tillintetgjorda vilja. Om man antar att de

osaliga utplånas blir, menar Ternstedt, inte saken bättre. Det är knappast förenligt med begreppet Gud att skapa för att sedan på lidandets väg tillintetgöra.

Genom att skapas av Gud har människan fått evigheten i hjärtat. Därför kan hon inte tillintetgöras. Som av Gud skapad varelse kan människan inte ha hur stora krafter som helst att med sin vilja motstå sin skapare och överbjuda honom hur länge som helst.

Om man anser att de eviga straffen aldrig upphör, fattar man evighetsbegreppet endast tidsextensivt, som en linjär oändlighet. Då upphäver man det sanna evighetsbegreppet som måste uppfattas intensivt. Ternstedt hänvisar här till en anmärkning i sin egen Romarbrevscommentar.

Man skulle, säger Ternstedt, mot såväl apokatastasisläran som tanken på en omvändelse i dödsriket invända att om man kan omvända sig där, så är det mycket bättre än att göra det här. Men den invändningen håller inte. Där finns inte alla de nådemedel som möter människan i Kristi kyrka. Där förs hon med våld in i sig själv och får på en gång se "den andliga helbilden" av sin synd, det hon här i förväg upplever i väckelsen. Hur svårt måste det inte vara att tro där, om det redan här är så svårt för den andligen uppväckta?

Man skulle kunna hävda att det inte gör så mycket, om man försummar nådatiden här eller i dödsriket. Allt blir ju ändå bra till sist. Men, säger Ternstedt, om vi en gång måste gå in under domen, vilket vansinne är det då inte att inte redan här och nu gå in under den. Nu finns möjligheten att få skulden förlåten för Kristi skull. Är det en obetydlighet att falla i den levande Gudens hand såsom den rättfärdigt straffande? Vilket bevekar mest, undrar han, detta eller hotet om ett ändlöst straff, som inte ens betygar sig som giltigt för det uppväckta samvetet?

Ternstedt undrar om inte det att människor förkastar helvetesläran, visar att kyrkan har gått till överdrift. Är inte kränkningen av sanningen och friheten revolutionens moder? Är det inte en försyndelse mot evangeliets anda att förlägga tyngdpunkten i omvändelsepredikan inte på Gudsriket som kommit utan på helvetet?

Är det då lämpligt att i vår tid öppet förkunna apokatastasis, undrar Ternstedt. På det svarar han att den aldrig är ägnad att predikas från taken under den världsordning som nu råder. Då straffas Guds fiender i timlig mening oupphörligt i enlighet med gammaltestamentlig tankegång.

Men profetian talar om en ny världsordning, då även Guds argaste kritiker skall vända sig till honom. När särskilt Paulus uttalade läran om alltings återställelse skedde det i kretsen av de troendes församling som kunde höra den.

Ju mera materialiserade människorna blir, desto svårare blir det för dem att tillägna sig såväl tanken på eviga straff som tanken på befrielsen från dem. Man måste rikta sådana bättringsrop till dem som visar dem på att det de älskar som sitt högsta goda står inför sin förgångelse och låta dem i sitt samvete känna att det är sant att det finns en rättfärdig vedergällning inte bara i denna utan också i den tillkommande världen. Men samtidigt får man inte stänga möjligheten av alltings återställelse.

Man får dock inte acceptera de argument som framförs av dem som påverkats av den rådande tidsandan. Det gäller, menar Ternstedt, tanken på att en kärleksfull Gud aldrig skulle

döma någon till evig förtappelse. Även när de framförs av en idealistisk filosofi måste man vara på sin vakt.

Alla har nämligen inte rätt att uttala läran om apokatastasis. Det får endast ske av den som känt Guds vrede i sitt uppväckta samvete. Har man känt det vet man också när, var och hur man bör tala om denna lära.

I sin bok om Johannes uppenbarelse uttrycker sig Ternstedt i sin formulering något försiktigare men i sak på samma sätt som tidigare. Här handlar det om att de mot Kristus uppriska till slut måste kapitulera och lägga ner vapnen:

Såsom han [Satan] är bunden därtill af de mörkaste band, hvilka han genom sin upproriska urlögn beredt åt sig själf, så måste ock hans i samma lögnmörkers kedjor medbundna, honom helt hängifna trålar göra. De fortsätta upprorskriget mot Gud till det allra yttersta, innan de hunnit uttömma sin onda viljas sista resurser och, såsom erkänt besegrade, begära nåd och fred enligt Pauli ord: I Jesu namn skola alla knän böja sig, deras, som äro i himmelen, på jorden och under jorden, och alla tungor skola bekänna, att Jesus Kristus är Herre, Gud Fader till ära (Filipp. 2:10, 11).¹¹

I slutet av boken finns väl Ternstedts "sista" ord om detta ämne, där han stannar vid utsagan om att det inte mer skall finnas något som är förbannat:

I samband med talet om "folkens läkedom" heter det: Och intet förbannadt skall vara mer (v. 3). I 21:8, 27 säges att alla onda måste utestängas från och att intet orent skall inkomma i det nya Jerusalem. Här säges blott, utan någon angifven begränsning, att intet förbannadt, d. v. s. från Gud utestängdt och bortkastadt, skall öfverhuvud vara mer. Rörande denna höga utsagas omfattning och innebörd må det tillåtas oss att i ödmjukhet sätta ett frågetecken. Frågan är: Innebär den, såsom orden tydligt nog gifva vid handen, att all syndens förbannelse, skall på Guds domars väg till sist blifva upphäfd, borttagen?¹²

Ternstedt slutar således med en fråga. Det är naturligtvis klokt. Med tanke på de tolkningsmöjligheter som bibeln öppnar för är kanske inte något annat möjligt. Det är svårt att komma längre om man vill hålla fast vid det starka stödet för en dubbel utgång både i bibeln och i den kristna traditionen.

Man kan säga att Ternstedt lämnar i stort sett samma svar som en senare katolsk teolog, Hans Urs von Balthasar.¹³ Vi har rätt att hoppas att Gud till slut skall klara alla.

Karl-Erik Tysk

1. *Augsburgska bekännelsen*, artikel XVII.

2. *Pauli bref till Romarne*, 1892, sid 99.

3. *Ibid.*

4. *Predikningar öfver kyrkoärens nya evangelier*, 1, 1899, sid 553.

5. *Den heliga läran*, 1889, sid 355.

6. Brev till Med. dr U. Helleday den 12/3 1903.

7. Föredraget, sid 3.

8. *Ibid.*

9. *Op. cit.*, sid 5.

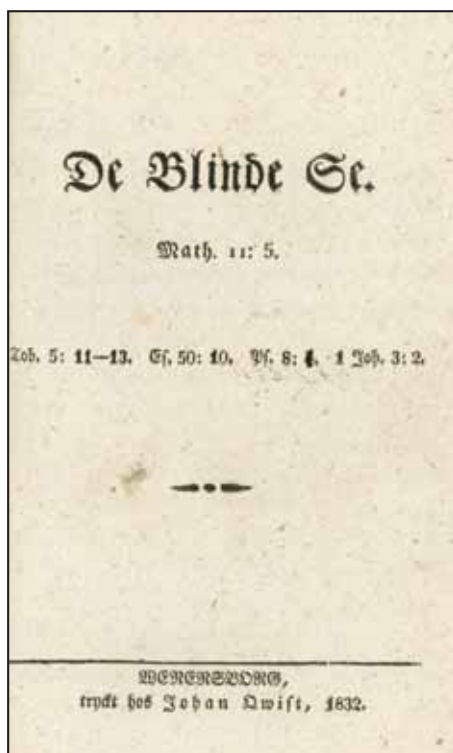
10. *Op. cit.*, sid 8.

11. *Johannes' uppenbarelse*, 1919, sid 340.

12. *Op. cit.*, sid 369.

13. Hans Urs von Balthasar 1989, sid 79 formulerar vad som bland annat framgår ur den kristna idéhistorien: "das eine bestünde in einer von der Liebe Gottes in Christus ausgehenden Einsicht und Meditation, dass diese Liebe stärker ist als jeder ihr entgegentreteende Widerstand, und deshalb eine Hoffnung für alle Menschen christlicherweise erlaubt ist."

De Blinde Se

År 1832 utkom boken *De Blinde Se*, tryckt hos Johan Qwist i Vänersborg, omfattande 268 sidor. Författare var prosten i Västra Tunhem, Nils Peter Norrman. Under tre års tid hade han sammanställt de tankar som utgör bokens innehåll och budskap: att blinda kan se, dvs. se och förstå andliga ting:

Det ljuset som du sett är från en inre werld,
Der sanning är ljus och kärlek utan flärd,
Och ljuset börjar wäl att mer ock mer upplarna.

Västra Tunhems prästgård

Redan 1824 hade Norrman drabbats av starr som till slut gjorde honom helt blind. I hela 22 år levde han i mörker. Det är dessa erfarenheter som beskrivs i *De Blinde Se*.

Nils Peter Norrman var född i Ulricehamn 1769. Vid 20 års ålder blev han student i Uppsala, sex år senare (1795) promoverad till filosofie magister och prästvigd samma år. Efter en komministertjänst i Götene valdes han till kyrkoherde i Västra Tunhem 1810 och blev prost över egna församlingar 1815. Hans hustru var Christina Eleonora Warelius, dotter till den i Skara stifts historia så välkände prosten Magnus Warelius, en av dem som på sin tid vågade ta strid med den mäktige Swedenborgaren, domprosten Andreas Knös.

Förordet till *De Blinde Se* är skrivet av domprosten i Skara, Carl Johan Knös, son till den stridbare, ovan nämnde, domprosten. Knös rekommenderar livligt läsandet av boken då den innehåller "anvisningar och erinringar, som visserligen förtjänas att övervägas, behjärtas och begagnas". I förordets slut fortsätter han: "Den blinde Mannen anhåller, att de, som kunna se, wille med godhet öfwerse det bristfälliga i Hans föredrag; men önskar, att Läsaren måtte finna innehållet lika wigtigt och wälgrundat, som det för Hans hjerta warit lugnande och tillfredställande."

Dikterandet av boken har tydligen inneburit en själslig lisa för prosten Norrman vilken var honom välbehövlig då han under sin levnad vid flera tillfällen drabbades av sorger och bekymmer. Redan 1831 förlorade han sin maka, sedan 1824 blind, och drabbades sommaren 1839 av inbrottstjuvar i prästgården som misshandlade honom svårt och tvingade till sig husets silverförråd. Efter den händelsen ville Norrman inte längre bo kvar i Tunhems prästgård utan flyttade till Gärdhems komministergård och senare till det närbelägna Knutsbol. Här bodde han från 1844 till 1846 då han avled i en ålder av 77 år.

Bild av Knutsbol i Gärdhem, bild och bildtext ur Bo Theutenberg: *Mellan liljan och sjöbladet 1:1 sid 92*. Bilden hämtad ur familjealbumet är tagen någon gång på 1950-talet.

De Blinde Se "är skriven på vers, men någon större originalitet eller framstående teknisk färdighet röjes väl icke, dock tala vissa partier om en poetisk begåvning hos sin upphovsman". Bokens värde är av ett annat slag. Det är det i mörker självupplevda. Så kan de poetiska verserna bringa ljus och vägledning till senare tiders livsvandrare.

Bland västgötska böcker är *De Blinde Se* en mycket sällsynt bok som sällan återfinns på antikvariat eller bokauktioner. Bokens slutord kan jag inte låta bli att citera

Tysta Lyran läggs nu neder
Om den gjort mig någon heder,
Efterwerlden säga skall.
Jag har ordat, hwad jag kunnat
Af den nåd mig Gud förunnat,
Honom tillhör äran all,
Harpans ton har ljudit ut
Och min skrift nu nått sitt slut.

1818 gjorde Norrman, som kyrkoherde i Tunhem, en stor insats för inrättandet av Götiska förbundets skola i Trollhättan och han blev dess förste inspektör. Vid denna tid hörde Trollhättan till Tunhems pastorat.

Johnny Hagberg

Den märklige biskop Osmund

Biskop Osmund är en gätfull gestalt från 1000-talets Sverige. Han är den ende svenske biskop från denna tid vars gravplats vi idag känner till. Katedralen i Ely i Cambridgeshire har en minnesplatta som berättar att den rymmer benen efter Osmundus, biskop från Sverige, och att han dog c:a 1067. Uppenbarligen har gravplattan flyttats från graven till denna plats tillsammans med sex andra gravplattor från 1000-talet.

Detaljerna kring Osmund är pikanta. Adam uppger att han varit biskop hos kung Emund den slemme. Olika förklaringar ges av olika forskare till att kungen fått detta pejorativa tillnamn. Somliga menar att det beror på att han hade Osmund som hovbiskop. Andra har andra förklaringar, t ex att han var girig eller hade dålig framgång i krig.

Adam berättar vidare att biskop Osmund på ärkebiskopligt vis lät bära ett krucifix framför sig. Osmund var inte vigd till biskop av påven eller någon av de tyska ärkebiskoparna utan i Polen. Osmund kallas av Adam av Bremen *acephalos*, huvudlös, d v s han var uppenbarligen inte lojal med kyrkans överhuvud i Rom.

Henrik Janson har ställt frågan om de samtida kyrkopolitiska motsättningarna i Europa hade betydelse för Adams karakteristik av honom. Osmunds eventuella andliga hemhörighet i den franska gallikanismen kunde ha medfört att han stod i en annan relation till Rom än den tyska episkopalismen. Hur det än var med det är ordet huvudlös inte förklarad på ett övertygande sätt i Fairweathers biografi heller och frågan om skälet till Adams beteckning är fortfarande olöst.

Adam skrev ju sin bok *Gesta Hammaburgensis Ecclesie Pontificum* i en mycket turbulent tid. Den flerhundraåriga nordiska hegemonin i England bröts 1066 genom först slaget vid Stamfordbridge där den norske kungen Harold Godwinson besegrade danerna och senare på året vid Hastings, där Vilhelm erövraren besegrade Harold och de uttrötade norska trupperna.

Genom Danelagen hade ju Knut den store upprättat ett imperium som förenade en stor del av England med Danmark och södra Sverige. Uppenbarligen ingick Västergötland i detta imperium. Det har föreslagits (Carl Löfving) att det sträckte sig i en tarm upp till Birka.

Norska kungar upprättade ett imperium norr om Danelagen och satte jarlar i olika delar av Skottland och Irland, bland annat från mitten av 800-talet i York. Det fanns alltså en ärkebiskop i det norska riket från mitten av 800-talet. Från Bristol och norrut (the Norway) regerade norrmännen Skottland, Irland och öarna. Den nordligaste provinsen i Skottland heter Sörlandet, Sutherland, för så var det ju sett från Norge. Ett tiotal norska kungar är begravda på öarna. Till minne av ett norskt helgon, Magnus, byggdes katedralen i huvudstaden på Orkneyöarna, Kirkwall. Shetland och Orkney tillhörde följande Norge ända fram till slutet på 1400-talet.

Den flerhundraåriga nordiska politiska dominansen runt Nordsjön och Skagerack var i och med slaget vid Hastings bruten och Adam skyndade sig i det nya läget att på engelsmannens bekostnad staka ut det tyska reviret och framhålla Hamburg-Bremens betydelse för skandinavernas kristnande.

Källmaterialet om biskop Osmund är nästintill obefintligt.

Janet Fairweather har löst denna problematik genom att författa en bred framställning om biskop Osmunds samtid, där hon ger sig i kast med en rad frågeställningar och tar ställning till dem, men källmaterialet om biskop Osmund blir ju inte rikare för att hon breddar perspektivet. Däremot blir hennes framställning oerhört bred och faktaspackad. Och svaröverskadlig. Det är svårt att hålla ihop detta myller av personligheter och händelser och omöjligt för mig att på detta begränsade utrymme diskutera hennes slutsatser eller hennes terminologi, men några kommentarer vill jag ändå ge.

Den förkristna nordiska religionen ger hon begreppet nordgermansk polyteism (s 3). Det begreppet har jag aldrig mött förut. Man kan ju fundera över om ordet polyteism är den bästa beskrivningen av den förkristna religionen och om Odins roll i relation till de andra gudomligheterna. Den förkristna nordiska religionen var dessutom inte ett oföränderligt block av trosföreställningar över tiden, utan var i ständig utveckling, t ex vad avser Tors roll och senare Balders.

Den förkristna nordiska religionen assimilerade mot slutet en hel del influenser från kristendomen. Egil Skallagrimssons saga berättar om den fromme Torolf som byggde ett bönehus till Tors ära där han satt fördjupad i daglig bön. Vi börjar nu hitta förkristna nordiska kulthus lite varstans, t ex i Värmland och Halland. De anses vara influerade av kelterna.

Vi ser också mot slutet av järnåldern en del om kyrkogårdar påminnande griftegårdar, t ex Runneväl i Stora Kil i Värmland. Att rätt av tala om den nordgermanska polyteismen är i mina ögon en trubbig beskrivning som förbiser nyanserna. T ex är tron på ett liv efter det här på jorden långt mera självklar än man lite slappt kan förledas att tro. Även om paradiset heter Valhall är det ett paradiset där Särinner serveras varje kväll.

Egendomligt är också att Olof Trätälja, som förde Ynglingaätten till Norge, av Fairweather kallas Olof trädfällaren. Olof trädfällaren – tror hon att kungen gick i skogen med yxa i hand? Var och en som sett Olofs högar vid Glafsforden eller deltagit i aktiviteter på Värmlands nation i Uppsala vet bättre.

På tal om terminologi förstår jag inte varför Fairweather en-
visas med att kalla Polen för Polonia. Det blir ju enklare om
man låter äpplen vara äpplen. Och hon kallar inte England
Britannia eller Tyskland Germania.

Fairweather köper Adams beskrivning av templet i Gamla
Uppsala som ett hednatempel med avgudadyrkan utan att
ta intryck av diskussionen om terminologin i den kyrkliga
debatten på 1000-talet, där det som avvek från den egna kyr-
kopolitiska synen kunde kallas avguderi. Henrik Janson har
fört en energisk diskussion om att templet i Gamla Uppsala
kunde ha ett annat kyrkligt hemvist än Hamburg-Bremen
och att Adam därför kallade det ett hednatempel med av-
gudadyrkan. I varje fall manar Henrik Jansons teorier till ett
försiktigare språk och större självständighet i förhållande till
Adams tvärsäkra påståenden. Adam hade ju inte ens varit i
Gamla Uppsala utan litade på hörsägen.

Egendomligt är också att Fairweather säger sig vara osäker
på om Birgittakällan i Husaby, där Olof Skötkonung enligt
Vidhemsprästens bilaga till *Äldre Västgötalagen* döptes, bar det
namnet vid kungens dop eller fått det efter Birgitta av Vadste-
na. Nu var det ju så att Vidhemsprästen skrev sin bilaga senast
under Birgittas av Vadstena levnad och innan hon fått hel-
gonstatus. Självklart fick källan sitt namn efter det irländska
helgonet S:a Brigida, som levde på 500-talet och vördades i
hela Europa. Även i Västergötland.

Dessa kritiska synpunkter får inte förringa att Janet Fair-
weather företagit en imponerande genomgång av material
som belyser 1000-talets Västergötland. Hon har satt sig in i
den svenska kulturmiljön på ett förvånande energiskt sätt och
har i slutet av boken en rad värdefulla dokument som bila-
gor. Att över huvud taget ge sig i kast med att skriva en bio-
grafi över den gåtfulle biskop Osmund är i sig en prestation.
Hennes metod, det breda perspektivet, skapar svårigheter för
läsaren att hålla ihop alla fakta men vi har fått en skildring av
biskop Osmund som ändå är svårt att förbigå för var och en
som ger sig i kast med den här tiden.

Janet Fairweather, *Biskop Osmund – missionär i Sverige un-
der slutet av vikingatiden*. 2013. Skara stiftshistoriska sällskaps
skriftserie nr 70. Översatt av Lars-Göran Lönnermark.

Bengt Wadensjö

Lars Skyttes *Peregrinatio sancta*

Just nu pågår arbetet med översättning av Lars Skyttes *Pere-
grinatio sancta*, Den heliga pilgrimsvägen. Det är vår medlem
fil.dr Johnny Strand som ansvarar för översättningen. Med i
projektet är även latinprofessorn Monica Hedlund och pro-
fessorn i ide- och lärdoms historia Magnus Nyman.

Skytte var född i Nyköping 1610 (farfar var borgmästare
och handelsman i staden och familjen stöds av/stöder hertig
Karl, den blivande Karl IX, i dennes kamp mot den krönte
kung Sigismund). Fadern (adlad 1619) blir med tiden ståthäl-
lare över Uppsala län, farbrodern, den mer kände Johan Skyt-
te, kronprins Gustav Adolfs lärare, hade då redan utnämns till
riksråd och universitetskansler m.m. En annan farbror till Lars
blev utnämnd till svensk rikstranlator, med uppgift att utse
lämplig utländsk litteratur att översättas till svenska. Familjen

hade alltså mycket nära kontakter med den nya kungafamil-
jen, och fick stort inflytande över den högre utbildningen i
det svenska riket under den begynnande svenska stormakts-
tiden.

Efter akademiska studier i Uppsala, Stockholm (Collegium
illustre) och Nederländerna (för flera betydande akademiska
lärare), samt studieresor/beskickningsuppdrag till bland annat
Danmark, England, Frankrike, Ryssland och de baltiska pro-
vinserna, utnämns Lars Skytte till svensk ambassadör i Por-
tugal år 1641.

1647 lämnar Skytte sitt diplomatiska uppdrag, konverterar
till katolska kyrkan och upptas i Portugal i den franciskanska
observansen, en reformerad gren av franciskanorden, han an-
tar klosternamnet broder Laurentius av Sankt Paulus. Efter
teologiska studier prästvigs han inom orden och kommer att
ägna sig åt författarskap och undervisning. En första skrift av
honom som katolik utkommer 1652, *Confessio veritatis*. Skyt-
tes konversion var en stor svensk propagandaförlust och en
dåtida internationell skandal.

Efter en tid i Portugal får han tillstånd av ordensledningen
att resa till Jerusalem, dit han anländer tillsammans med en
grupp franciskaner, det var och är Orden som administrerar
mycket av den katolska verksamheten i Det heliga landet,
därför behövdes regelbundet nya franciskaner sändas till Je-
rusalem.

I början av 1653 kallas han till Rom dit drottning Kristina
efter abdikationen från den svenska tronen anlant vid jultid
1655, till henne dedicerade han sin samma år utkomna bok
Peregrinatio sancta, i boken redogör han bland annat för sitt

teologiska tänkande och val av livsväg. Denna i dag mycket sällsynta bok har aldrig tidigare översatts till svenska eller något annat modernt språk, vilket gjort att få kunnat ta del av dennes argumentation för val av livsväg.

Resterande del av livet kommer Lars Skytte att vistas i Rom, bosatt i franciskankonventet Sancta Maria de Aracoeli, på Kapitolium, i stadens centrum. Under en period tjänstgör han som rådgivare/själasörjare åt drottning Kristina. Han fortsätter också sitt teologiska författarskap och undervisar i teologi inom franciskanorden, samt har ett ganska stort internationellt och nordiskt kontaktnät. Han var personligt bekant med internationella storheter som Hugo Grotius och Gottfried Wilhelm Lessing. Skytte dör 1696 i Rom.

I den svenska kolonin i Rom blev Lars Skytte naturligtvis en känd profil, i staden fanns drottning Kristinas hov, vilket lockade till sig svenska och internationella besökare, därtill den heliga Birgittas hus och de många stiftelser som hade till syfte att stödja bland annat nordiska konvertiter, en liten – men inte helt obetydlig grupp nordbor konverterade varje år under seklet i Rom till den katolska kyrkan.

Sällskapet avser nu att utge Lars Skyttes sällsynta bok i svensk översättning från latinet. Boken trycktes ursprungligen i Rom 1658. Ett fåtal exemplar återfinns på bibliotek i Sverige och Europa. Utgivningen är ett led i projektet med utgivning av sällsynta teologiska verk.

Mariaväxter i folktron

Att jungfru Maria är aktuell i vår samtid är helt uppenbart. Maria har en mer framträdande plats i kyrklig konst och utsmäckningar. Det skrivs om Maria för svenskkyrkligt fostrade (Markus Hagberg: *Maria Guds och kyrkans moder* 2012) och hennes teologiska betydelse lyfts fram – om än inte alltid i den teologi och de sammanhang som är normerande i de högre kyrkliga sfärerna.

Nu har Skara stiftshistoriska sällskap utgett en bok som är en beskrivning av hur Maria uppfattats i folktron, och hennes inflytande både i Sverige och i Norden t.ex. i växtnamn och i folktron. Inte minst visar sig detta knutet till tron på växters läkande kraft, som i boken beskrivs som en fortsatt levande tradition, vilket särskilt materialet från Västergötland visar, som Johnny Hagberg skriver i förordet.

Boken ger en intressant läsoplevelse. Man förundrar sig över att Maria är så levande i folktron och har haft detta långt efter reformationen. Att folkfantasin kring blommornas namn leder tankarna just till jungfru Maria är uppenbart enligt denna bok. Något som också visar sig i anspelningar på Maria, hennes liv och teologiska ärenamn som återfinns i folkvisor och poesi.

Om "Blommornas blomma" skriver Skarabiskopen Brynolf Algotsson på 1200-talet: Du örtagårdarnas källa, blommornas blomma, himlavalvets stjärna, helgonens ära, dygdernas käril, de olyckligas hopp: du himlarnas glans, för oss till deras ljus". Och i en folkvisa från 1500-talet beskrivs Maria som den sköna rosen: "Jag vet en dejlig ros, är vit som liljebblad, när jag på henne tänker, så görs mitt hjärta glad. Hennes blad skiner som blyan, hennes hår som purpur klar. Gud låte henne aldrig sörja, utan alltid vara glad."

Vid skördetid, vid barnafödandet, vid sjukdomstillstånd, i olycklig kärlek, sker det mirakel i Marias namn. Maria beskrivs i medeltida hymner som himladrottning, krönt med krona. Tron på Marias beredvillighet att hjälpa den som är i nöd tillämpas på olika tecken i naturen, växters inneboende läkande krafter, i talesätt men också i konkreta bilder. Boken kan användas som ett slags uppslagsbok för att förstå olika växter och deras anknytning till Maria. Det rika bildmaterialet är här till stor hjälp.

Det märks att författaren inte är teologiskt skolad. Hennes intresse är inte inställt på att analysera läran om Maria, i olika teologiska aspekter, utan hon beskriver hur Maria och hennes person och verk uppfattats i folktron och i den efterreformatoriska muntliga traditionen i Sverige.

I boken sägs minst ett 40-tal växter och blommor ha direkt anknytning till jungfru Maria. Intressant är att Mariatron fyller människornas tankar och liv så intensivt att kyrkans lära t.ex. om hennes jungfrulighet, den beskyddande Maria, barmhärtighetens Moder, Maria som himladrottning, lever så starkt att 200 år efter att läran om Maria nästan helt togs bort under reformationen, den ändå finns kvar som en del av det vardagliga livet. Denna Mariatro blandas visserligen med folklig tradition och människornas tillfälliga behov av medicin, tröst och glädje. Folktron ser Marias kåpa, Marias nycklar, Marias hand eller Marias hjärta ute i naturen. Rosmarin uppfattas exempelvis som en himmelsk väldoft och ett hjälpmedel till hälsa. Liljekonvaljen tolkas som Marias krans och harsyra som Marias bröd.

Det är min förhoppning att Maria genom denna bok kan av allt fler uppfattas och tas emot i den egna fromheten som gudsmöden, och att jungfru Maria skulle få en allt större plats i flera människors hjärtan genom boken.

Katriina Fyrlund

Ritwa Herjulfsson: *Mariaväxter i folktron*. Skara stiftshistoriska sällskap, Skara 2013. 120 sidor.

Jungfru Marie fingerborg

Några påvliga exlibris

Exlibris från 1480-talet tillhörande Franciskanernas klosterbibliotek i Stockholm

Om exlibris i allmänhet.

Så länge böcker funnits har de av ägarna varit högt skattade ägodelar. Det var därför viktigt med någon form av identifikation som visade *Vem* som ägde boken. En sådan identifikation brukar vi kalla för Exlibris. Orden är latin och betyder "ur boksamling".

Det äldsta kända exlibriset vi känner till är från 1400 f. Kr. och är en ljusblå fajansplakett som hittades i Egypten och har tillhört farao Amenofis III:s bibliotek. Denna plakett var självklart inte inklistrad i någon bok utan lades i kistan där papyrusrullarna förvarades. En identifikation som visade *Vem* ägaren av böckerna var. Plaketten finns idag på British Museum i London.

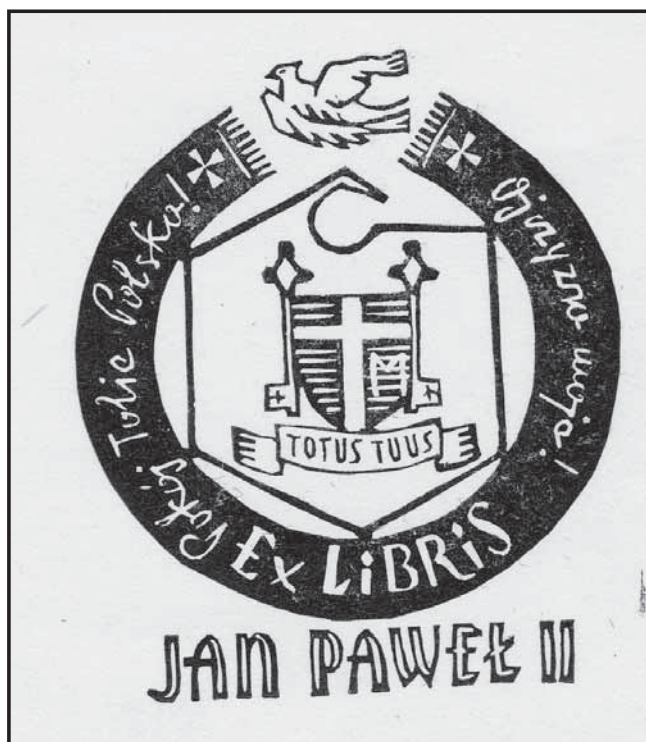
De äldsta europeiska bokägarmärkena målades på eller i boken. De kunde även målas på pergamentsblad som klistrades på bokens insida. En del av dessa härstammar från 1400-talet. Några av dem är svenska bl a Bengt Jönssons Oxenstiernas från 1440 liksom ett från ett franciskanerkloster i Stockholm från 1480-talet. Bruket av exlibris spred sig till Sverige från Tyskland men får egentligen inget fäste i vårt land förrän på 1600-talet. Det har att göra med 30 åriga kriget. När svenskarna såg de vackra boksamlingarna med målade exlibris som fanns på kontinenten ville de inte vara sämre utan tog detta bruk med sig hem. Självfallet var det endast ett ytterst fåtal som skaffade sig ett eget bokägarmärke.

Under 1700-talet börjar exlibris konsten att få fast mark här i Sverige. Detta har att göra med trycktekniken. Graveerade exlibris finns det många av från denna tid. Under 1800-talet blir det även vanligt att icke adliga skaffar exlibris. Privata bibliotek finns nu även bland borgare och andra och inte

endast på gods och slott. Förenklad tryckteknik gör det också billigare att låta tillverka ett exlibris för sig själv eller familjen. Under detta århundrade börjar också samlarna av exlibris att träda fram. En av de främsta under slutet av 1800-talet var grosshandlaren i Stockholm C.M. Carlander, som 1904 gav ut det stora verket *Svenska Bibliotek och Ex libris*.

Figur 1

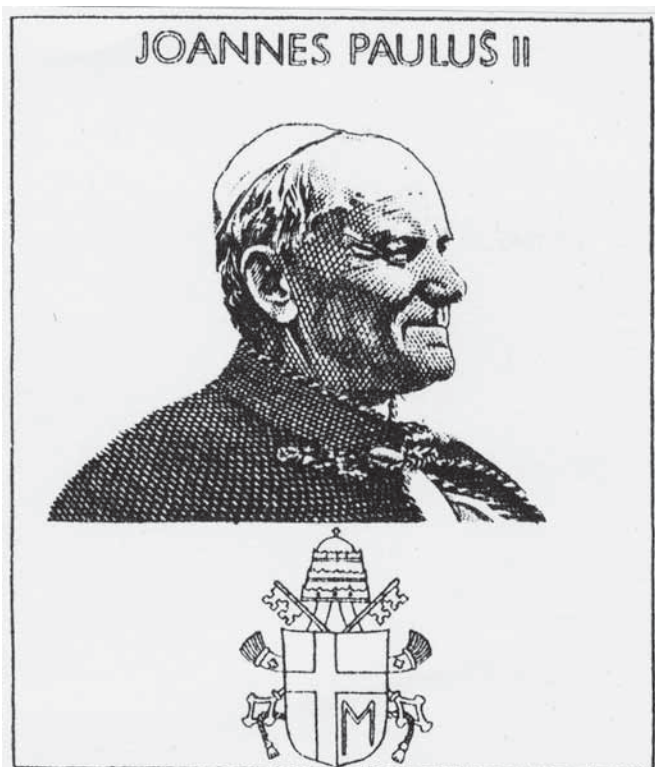

Figur 2

Fyra pävliga exlibris

Påven Johannes Paulus II (1920-2005) hade ett flertal exlibris som konstnärer från hela världen har givit honom som gåva. Nr 1 och 2 är utförda av den polske konstnären Ryszard Bandosz från 1981 respektive 1983. Nr 1 har påvens vapen, tiaran och den polska örnen som motiv. Nr 2 har även det påvens vapen med hans latinska valspråk *Totus Tuus = Helt Din*. I stolan som ligger runt vapnet står det på polska: *Frid vare med dig Polen mitt hemland!*

Duvan syftar på påvens fredsengagemang.

Figur 3

Figur 4

Exlibris nr 3 är utfört av den estniska gravören Lembit Lõhmus och visar påven i hans krafts dagar. Nr 4 har utförts av polacken Wanag Jeny från Katowice. Katedralen på Wawel och Mariakyrkan i Krakow, båda betydelsefulla för påven, finns med i motivet, liksom Den Svarta Madonnan från Czestochowa, Polens mest betydelsefulla ikon. Här återfinnes även påvens herdestav med sitt krucifix.

Johnny Hagberg

Senaste publikationerna i Skara stiftshistoriska sälls kaps skriftserie

68. *Enchiridion. Det är den lilla och rena katekesen jämte sannfärdig ögonskenlig, förmerad och välbegrundad försvarsskrift av Sigismund Ernhoffer. Översättning: Per-Axel Wiktorsson. Inledning: Magnus Nyman. Red. Markus Hagberg. 2012.*
69. *Kyrka, kultur, historia – en festskrift till Johnny Hagberg. Red. Markus Hagberg, Lena Maria Olsson, Sven-Erik Pernler. 2012*
70. *Biskop Osmund – missionär i Sverige under slutet av vikingatiden. Janet Fairweather. 2013*
71. *Bishop Osmund: a missionary to Sweden in the late Viking-Age. English version. Janet Fairweather. 2013.**
72. *Sveno Jacobi - boksamlaren, biskopen, teologen. En bok- och kyrkohistoriskstudie (Mit deutscher Zusammenfassung). Otfried Czaika. 2013.*
73. *Mariaväxter i folktron. Ritwa Herjulfsdotter. 2013.*
74. *Förvaltare av Guds brokiga nåd minnesteckningar över präster i skara stift 2009 – 2013, Karl-Erik Tysk. 2013*
75. *Reformation och bekännelse i Skara stift. Perspektiv på organisation, bekännelse och fromhet ca 1545-1595. Red. Martin Berntson. 2013.**

*Under utgivning

NYA MEDLEMMAR

Bengt Almqvist	VÄNERSBORG
Mattias Andersson	HORRED
Gunilla Andersson	BORÅS
Ove Andersson	BORÅS
Peter Artman	HERRLJUNGA
Karl-Johan Augustsson	NOSSEBRO
Veronica Berling	LIDKÖPING
Gun Biström	MARIESTAD
Borås Släktforskare	BORÅS
Sten Dellby	ÄSPERED
Hans Enghult	GÖTEBORG
Anders Eriksson	SKÖVDE
Ingvar Gerhardsson	SKENE
Bengt A. Gustavsson	SKÖVDE
Per Hellström	KUMLA
Erling Hästrand	LIDKÖPING
Göte Johansson	MÖLNDAL
Jan-Kenneth Johansson	VÄNERSBORG
Solveig Johansson	UPPSALA
Jan-Olof Jörnryd	GÖTEBORG
Göran Landgren	ÖRBY
Per Larson	BRÄMHULT
Rose-Marie Lindahl	HELSINGBORG
Ingemar Lindhe	FÄRGELANDA
Thomas Lundblad	ALINGSÅS
Elin Lycklund	VÅRGÅRDA
Magdalena Malmgren	SOLLEBRUNN
Rune Morell	LIDKÖPING
Magnus Neuendorf	GÖTEBORG
Linda Niewenhuizen	LIDKÖPING
Felicia Nikeus	STENUNGSUND
Fredrik Nordlund	TROLLHÄTTAN
Leif Norrgård	OSKARSHAMN
Dick Nyberg*	LYCKSELE
Ronny Nygren	HABO
Daniel Pereyra	KARLSKOGA
Ingemar Persson	BOTTNARYD
Hasse Ringqvist	TORSÖ
Tomas Rådehed	ÖREBRO
Fredrik Sahlin	TROLLHÄTTAN
Sophia Sahrin Granevik	LIDKÖPING
Daniel Sjöberg	MÖLONDAL
Rolf Sjöberg	SÄVEDALEN
Anders Sterzel	FLOBY
Göran Strandell	ASKIM
Anders Svensson*	GÖTEBORG
Ann-Mari Svensson	TIDAHOLM
Pernilla TapperTörnqvist	TIBRO
Lena Tengelin	BRODDETORP
Pirjo Thorson	BORÅS
Ingela Tidqvist Karlén	FLOBY
Leif Tiström	SKÅNINGS-ÅSAKA
Anders Wickman	SÖDRA VING
Gunnar Wilsson*	SKARA

Sällskapet har nu 1118 medlemmar.

*= Ständig medlem

Medlemsinformation

Årsavgiften är 50 kr. För ständigt medlemskap 500 kr.

Sällskapet's PlusGiro: 484 18 42-0

Bankgiro: 5812-8166

BIC=NDEASESS

IBAN-nummer:

SE94 9500 0099 6026 4841 8420

Alla ändringar vad gäller adress, titel, m. m. skall meddelas till kassaförvaltaren Margareta Jansson, Skaraborgsgatan 29 B, 532 30 Skara.

Tel: 0511-137 46.

E-post: margareta_jansson@bredband.net

Skara Stiftshistoriska Sällskap

Hemsida: www.skarastiftshistoriska.nu

Stiftshistoriska sällskapet's böcker kan beställas hos Johnny Hagberg, Prästgården 531 94 Järpås.

Tel & Fax: 0510-910 16, 070-550 00 98

E-post: jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Styrelse

Ordf. Johnny Hagberg, Järpås
Vice ordf. Lena Maria Olsson, Vänga
Skr. Lisbeth Sjöberg, Karlsborg
Kassaförvaltare Margareta Jansson, Skara
Nils Hjertén, Vänersborg
Lennart Nordquist, Borås
Markus Hagberg, Skara
Bengt P. Gustafsson, Göteborg
Helena Långström Schön, Skara

Redaktör för medlemsbladet:
Johnny Hagberg.

ISSN: 1103-3959

Tryck: Solveigs Tryckeri, Skara